

نگاهی به رابطه علم حقوق با ریاضیات در جوامع امروزی

(تاریخ دریافت ۱۴۰۳/۰۱/۱۷، تاریخ تصویب ۱۴۰۳/۰۳/۲۰)

سید علی موسوی بقرآباد^۱

دانشجوی دکتری رشته ریاضی محض دانشگاه محقق اردبیلی

محمد جوادنیا ریک

دانشجوی کارشناسی حقوق دانشگاه علمی کاربردی تالش

چکیده

رشته حقوق یکی از دانش هایی است که با همه علوم در ارتباط مستقیم است. یکی از این علوم که ارتباط مستقیمی با دانش حقوق دارد علم ریاضی است که در جرم شناسی می تواند نقش موثری را ایفا نماید. آنجا که صحبت از مسائل ازدواج و طلاق می شود صحبت از حساب است، آنجا که گفتار از قتل و ضرب و جرح غیر عمدی می شود، آنجا که صحبت از مردن فردی می شود. ساده ترین و پرکاربردترین سطح رابطه ریاضی با حقوق، قلمرویی است که از علم ریاضی برای حل مسائل عملی، موردی حقوقی و قضائی استفاده می شود. این سطح از رابطه را نمی توان به معنای پیدایش یک نظام علمی میان رشته ای دانست؛ زیرا کاربرد ریاضیات در علوم و در حوزه های مختلف زندگی بشر، امری رایج است. حقوق را می توان مجموعه قواعد تنظیم عادلانه رفتار و روابط اشخاص، همراه با ضمانت اجرا حقوق را می توان مجموعه قواعد تنظیم عادلانه رفتار و روابط اشخاص، همراه با ضمانت اجرا دانست. همزمان با پیدایش و توسعه حقوق، ریاضیات، از راه های گوناگون با آن رابطه داشته است. روش گردآوری مطالب این مقاله به صورت مروری و کتابخانه ای بوده است.

واژگان کلیدی: حقوق، ریاضی، علوم گوناگون، قواعد تنظیم عادلانه، علم ریاضیات

مقدمه

همزمان با پیدایش و توسعه حقوق، ریاضیات از راه های گوناگون با آن رابطه داشته و در توسعه آن مؤثر بوده، بدون اینکه بتوان ادعا کرد که این رابطه و اثربخشی، خود، موضوع یک علم مخصوص و نظام مند بوده است. برای مثال، ترسیم وضعیت حقوقی زمین، روی نقشه آن زمین، با کمک علم هندسه یا برآورد احتمال به دست آوردن رأی مثبت دادگاه، در صورت طرح دعوا روی موردی خاص، با کمک علم احتمالات. پیش از پیدایش علم مدرن و قبل از شروع روند تجزیه مستمر علوم، دانشمندان معمولاً مجموعه علوم را با هم داشته اند و به صورت معینی تعامل عناصر درون این مجموعه، کم و بیش، برقرار بوده است. به موازات روند تخصصی شدن سلسله مراتبی علوم نگاه علمی دانشمندان، به تدریج از کل به جزء ها متمایل شد. خوشبختانه توسعه فلسفه شناخت (شناخت شناسی) و توسعه فلسفه علم به صورت کلی و طراحی و توسعه فلسفه هر رشته علمی، موجب گسترش و توجه بشر به ضرورت تبیین و برقراری ارتباط بین علوم شده و این توجه منجر به طراحی علوم میان رشته ای و ذوالابعاد گردیده است. روشن است که این نهضت همچنان ادامه خواهد داشت و این روند، به موازات پیدایش رشته های جدیدتر علوم پیش خواهد رفت. چنین به نظر می رسد که روند مطلوب مورد نظر و ارتباط میان علم ریاضی و علم حقوق در نظام آموزش عالی و پژوهش کشور ما هنوز به صورت نظام مند شروع نشده است، زیرا وجود جرقه های انگشت شمار پراکنده را نمی توان شروع نظام مند یک روند بینشی، دانشی و توانشی دانست. مطالعات پژوهشی منجر به ایده ضرورت طراحی علم ترکیب ریاضی با حقوق، نشان داده است که ظرفیت علم ریاضی، بسیار فراتر از کاربرد های پراکنده ای می باشد که تاکنون برای حل مسائل حقوقی، قضائی داشته است.

علم و فلسفه ریاضی در ترکیب با علم و فلسفه حقوق می تواند علاوه بر ارتقای علم حقوق و قضا، تا به آنجا پیش رود که عدالت را محاسبه پذیر و بسیار واقع گراتر از سطح آکادمیک فعلی آن گرداند و مسئله چالشی رابطه نسبت بین عدل با انصاف و عدل با

احسان را تنقیح کند و به فیلسوفان حقوق، حقوقدانان، قانونگذاران، قاضیان و سایر دست اندرکاران حل مسائل حقوقی، در حل این مسائل یاری رساند. پایه گذاری و توسعه علم میان رشته ای ریاضی، حقوق، مانند هر میان رشته ای جدید، نه تنها نیازمند بینش، دانش و توانش مخصوص برای ترکیب فلسفه ها، دانش ها و روش های دو علم ریاضی و حقوق است، بلکه آنچه از نظر رفتاری، مهم تر به نظر می رسد، ویژگی های شخصیتی و انگیزه بالا است. (مهام، ۱۳۷۳) هدف از نگارش این مقاله تبیین ضرورت توسعه کاربرد ریاضی در حقوق و واکاوی مبنای رابطه ریاضی با حقوق و ارائه بنیان طرح اولیه نظام میان رشته ای علم ریاضی با علم حقوق است.

بخش اول: کاوش اثربخشی علم ریاضی در علم حقوق

چنین به نظر می رسد که اثربخشی علم ریاضی در علم حقوق، در سه سطح قابل کاوش و تنظیم است: سطح دکترین، سطح منابع حق و تکلیف و سطح روش های حل مسائل علمی، موردی حقوق و قضا. به منظور تسهیل و تسریع کار، از جمله در تامین بیشتر همراهی و مشارکت مخاطبان، طرح موضوع، از روش حل مسائل علمی شروع خواهد شد. (مهام، ۱۳۷۳)

۱- کاوش و تنظیم اثربخشی علم ریاضی برای توسعه روش های حل مسائل عملی موردی حقوقی و قضائی: اثربخشی علم ریاضی برای توسعه روش های حل مسائل عملی، موردی حقوق و قضا در انواع و اقسام سلسله مراتب رشته های حقوق قابل کاوش و تنظیم است. برای تامین روایی و سهولت درک مطلب، بعضی از مثال ها از قانون ها و نظام حقوقی کشور خودمان می باشد، ولی اصل مطلب محدود به کشور ما نیست و در علم حقوق و در سطح جهانی آن قابل طرح است. (شرقی، ۱۴۰۰)

الف) در حقوق ارث

قانون مدنی کشور ما مقرر می دارد: اگر تاریخ فوت اشخاصی که از یکدیگر ارث می برند مجهول و تقدم و تاخر هیچ یک معلوم نباشد، اشخاص مزبور از یکدیگر ارث نمی

برند، مگر آنکه موت به سبب غرق یا هدم واقع شود که در این صورت از یکدیگر ارث می برند. (ماده ۸۷۳ ق.م.)

ب) در حقوق قراردادها

به موجب ۳۵۶ قانون مدنی کشور ما، هر چیزی که بر حسب عرف و عادت جزء یا از توابع میبع شمرده شود یا قرائن دلالت بر دخول آن در میبع نماید، داخل در بیع و متعلق به مشتری است، اگر چه در عقد به صراحت ذکر نشده باشد و اگر چه متعاملین جاهل بر عرف باشند.

۲- کاوش و تنظیم اثربخشی علم ریاضی برای توسعه روش های حل مسائل عملی، موردی حقوق جزا: رشته علمی حقوق جزا به عنوان یک علم مدرن با علم جرم شناسی همراه است و بین این دو تعامل برقرار می باشد. جرم شناسی، به نوبه خود از علوم می مانند علم روانشناسی، علم میان رشته ای روانشناسی و زیست شناسی و جامعه شناسی بهره می برد. روشن است که ماهیت تجربی این علوم مقتضی پژوهش های میدانی و استفاده از علم آمار توصیفی و آمار استنباطی است و از آن جایی که علم آمار دارای پایه ریاضی می باشد، اثربخشی با واسطه علم ریاضی برای رشته علمی حقوق جزا آشکار و دارای پیشینه ای به طول عمر این رشته است. با این وجود، اثربخشی مستقیم علوم ریاضی و آمار برای توسعه حقوق جزا نیز، امری نیازمند واکاوی و باز تنظیم می باشد.

بخش دوم: تعریف جزا و تعیین جزا

یک تعریف ساده و کاربردی از جرم این است: یک اقدام به تمرد از قانون که با مقرر کردن رنج مجازات ممنوع شده است. در کشور ما نیز، قانون مجازات اسلامی، کتاب اول- کلیات، مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ مجلس شورای اسلامی، جرم را تعریف کرده است: هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می شود. (ماده ۲ ق.م.)

ایراد منطقی این تعریف ها این است که جرم با من تبع جرم تعریف شده است، در حالی که نخست باید چیستی (ماهیت) نوعی جرم معلوم شود. در نظام های حقوق موضوعه،

مبنای تعیین جرم، قانون (مصوب مجلس یا مجلسین در نظام های دو مجلسی) است. در نظام های حقوقی عرفی، عناصر خطای کیفری، در تعریف خطا در یک قانون وضع شده یا در پرونده های قضائی یافت می شوند. (کریمیان، ۱۴۰۱)

بخش سوم: کاوش و تنظیم اثربخشی علم ریاضی در تشخیص، تنقیح و تنظیم منابع حق و تکلیف

از آن جایی که حق و تکلیف دو روی یک سکه اند، منبع حق، در عین حال، منبع تکلیف هم هست. از این رو در ادبیات حقوقی، منظور از واژه منابع حقوق می تواند منابع حق ها و تکلیف ها باشد. معمولاً این منابع را این گونه بر می شمرند: قانون، عرف، رای وحدت رویه قضائی، دکترین.

اثر بخشی رویکردها و نظریه های ریاضی و اعداد و اشکال و مقادیر و روابط بین آن ها از جمله معادلات و نامعادلات در کلیت منابع حق و تکلیف و در هر نوع از این منابع قابل کاوش و تنظیم است. با این وجود، در این مقاله، برای رعایت حجم متعارف یک مقاله علمی، به تجزیه و تحلیل این موضوع در قانون اکتفا می شود. در مورد رای وحدت رویه قضائی نیز باید توجه داشت که این نوع رای، با اتکاء به نظر اکثریت صادر می شود و آئین حقوقی اتکا به رای اکثریت، در واقع ترکیبی از روش حقوقی مورد اقتضاء و رشته ای از روش های محاسبه در علم حساب است.

رویکرد ریاضی به قانون، مقتضی واکاوی و تنظیم اثربخشی رشته های گوناگون علم ریاضی در قانون و همچنین از حیثیت های گوناگون قانون است: برای مثال قانون در مجموع، در مقابل قانون خاص یا ماده قانونی، یا از حیث چیستی، چرایی و چگونگی هر قسم از نوع قانون، تبیین ریاضی، مراحل تولد، زندگی و مرگ قانون نیز می تواند برای تنقیح و ارتقاء سطح وضعیت این مراحل بسیار مفید واقع شود. (علیزاده و دیگران، ۱۳۹۴)

نتیجه گیری

ساده ترین و پرکاربردترین سطح رابطه ریاضی با حقوق، قلمروی است که از علم ریاضی برای حل مسائل عملی، موردی حقوقی و قضائی استفاده می شود. این سطح از رابطه ریاضی با حقوق، از گذشته های دور، کم و بیش برقرار بوده است و در دهه های اخیر، با توسعه علوم و فناوری ها، به ویژه در مشاغل حرفه ای دنیای حقوق و در مشاغل قضائی توسعه یافته است. با این وجود، حتی این سطح توسعه یافته از رابطه را نمی توان به معنای پیدایش یک نظام عملی میان رشته ای ریاضی و حقوق دانست؛ زیرا کاربرد ریاضیات در علوم مختلف و در حوزه های مختلف زندگی بشر، امری عادی است. علوم ریاضی و حقوق با کاوش و تنظیم مستمر اثربخشی علم ریاضی در دکتترین حقوقی در روند ارتقاء، گسترش و تعمیق قرار می گیرد و از این طریق، کارایی و اثربخشی منابع حق و تکلیف نیز در راستای تحقق عدالت پویا، در مسیر ارتقاء مستمر قرار می گیرد. مهم ترین تاثیر بالقوه ریاضیات در علم حقوق، توسعه و تعمیق نظریه عدالت در فلسفه حقوق است. پژوهش منجر به مقاله حاضر نشان داده است که در مقایسه با کارهای علمی تاکنون که بیشتر به صورت پراکنده و در راستای کاربرد ریاضی در تصمیم گیری های حقوقی با اهداف اقتصادی بوده است، علم ریاضی قابلیت کافی برای تشخیص، تنقیح و تنظیم منابع حق و تکلیف و برای توسعه و پیشرفت اصول، قواعد و نظریه های حقوقی را دارد.

منابع و مآخذ

- ۱- ای ریدی، دیوید (۱۴۰۱). فلسفه حقوق، مترجم: حسن خسروی، چاپ پنجم، انتشارات مجد
- ۲- بیات، فرهاد و شیرین بیات (۱۴۰۲). شرح جامع قانون مدنی، چاپ بیست و ششم، انتشارات ارشد
- ۳- توکلی، محمد مهدی (۱۴۰۳). آموزش جامع حقوق مدنی، چاپ نوزدهم، تهران، انتشارات مکتوب آخر
- ۴- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۴۰۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سی و هفتم، تهران، انتشارات گنج دانش
- ۵- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۴۰۳). ترمینولوژی حقوق، چاپ سی و هشتم، تهران، انتشارات گنج دانش
- ۶- شرقی، حسن (۱۴۰۰). نخستین نشست هم اندیشی اساتید آمار و حقوق، تهیه و تنظیم: سمانه تات، تهران، پژوهشگاه قوه قضائیه
- ۷- شمس، عبدالله (۱۴۰۰). آیین دادرسی مدنی، جلد اول، چاپ چهل و سوم، انتشارات دراک
- ۸- علیزده، امیرخادم و دیگران (۱۳۹۴). کاربرد ریاضیات در اقتصاد اسلامی؛ مزایا و محدودیت ها، نشریه مطالعات اقتصاد اسلامی
- ۹- کریمیان، محمدوزین و دیگران (۱۴۰۰). کاربرد داده ها در طرح دعوی و دفاع، تهران، پژوهشگاه قوه قضائیه
- ۱۰- کریمیان، محمدوزین (۱۴۰۱). تحلیل رابطه ریاضی با حقوق: با تمرکز بر منابع حق و تکلیف و نظریه عدالت، فصلنامه دیدگاه های حقوق قضائی
- ۱۱- کمالان، سید مهدی (۱۳۹۹). قانون مالیات های مستقیم: قانون مالیات بر ارزش افزوده، چاپ یازدهم، ناشر: کمالان

- ۱۲-منصور، جهانگیر و حسین زارعی(۱۴۰۳).قانون مجازات اسلامی، چاپ صد و هشتادم، انتشارات دوران
- ۱۳-منصور، جهانگیر(۱۴۰۳).قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، چاپ صد و چهل و چهارم، انتشارات دوران
- ۱۴-منصور، جهانگیر(۱۴۰۳).قانون تجارت، چاپ صد و هشتاد و نهم، انتشارات دیدار
- ۱۵-موسوی، سیدرضا(۱۳۹۶). قانون مالیات‌های مستقیم با اصلاحات و الحاقات ۱۳۹۴ به روزرسانی تا ۱۳۹۶، چاپ اول، انتشارات هزار رنگ
- ۱۶-مهام، سیما(۱۳۷۳).فلسفه ریاضی، انتشارات کیهان اندیشه
- ۱۷-نشریه رشد برهان ریاضی(۱۳۸۷). کاربرد ریاضیات در فقه و مبانی اسلامی، ماهنامه رشد برهان ریاضی
- ۱۸-هوخدایک، جان پ(۱۳۹۴).ریاضیات محض در تمدن اسلامی، مترجم: راضیه سادات موسوی، دوفصلنامه میراث علمی اسلام و ایران